

Психолого-педагогічні основи підготовки майбутніх учителів музики у процесі неперервної освіти

У статті розглядаються психолого-педагогічні основи фахової підготовки майбутніх учителів музики, зокрема питання формування єдності спеціальних педагогічних здібностей у процесі неперервної освіти.

Ключові слова: фахова підготовка, музично-виконавська діяльність, мотивація, структура особистості, неперервність.

В статье рассматриваются психолого-педагогические основы профессиональной подготовки будущих учителей музыки, в частности вопрос формирования единства специальных педагогических способностей в процессе непрерывного образования.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, музыкально-исполнительская деятельность, мотивация, структура личности, непрерывность.

Постановка проблеми. Проблема якості освіти в Україні стоїть чи не на першому місці, оскільки сьогодні склалась певна суперечність між вимогами сучасного суспільства до фахівця і реальним рівнем його підготовки. В даний час зростає потреба в фахівцях, які здатні швидко орієнтуватись при зміні ситуації, вірно оцінювати зміни, що відбуваються та приводять інколи до зовсім нових явищ. Сьогодні гостро відчувається потреба в якісній освіті, ознакою якої є здатність особистості орієнтуватись і професійно грамотно діяти в сучасному соціокультурному середовищі.

Збільшення потоку інформації та наукового знання суспільства, які зростають майже у геометричній прогресії, інтеграція наук вимагають відповідного рівня підготовки фахівців. Професійна підготовка сучасного учителя, здатного до постійного оновлення знань, засвоєння нових умінь та навичок, удосконалення професійної майстерності можлива лише за умови неперервної освіти. Оскільки це дозволить кожному фахівцю впродовж всього життя максимально використати свій потенціал. Крім того, підготовка фахівців в умовах неперервної освіти дозволить уникнути таких недоліків: знання, одержані під час навчання у ВНЗ, за рік-два стають застарілими та вимагають кардинального оновлення;

вузькопрофільна підготовка фахівця не дає йому можливості реалізуватись в умовах стрімкої інтеграції наук і знань, постійного оновлення видів професійної діяльності на ринку праці; нині випускник ВНЗ не готовий до постійної швидкої модернізації освіти, тощо.

Отже, зростає необхідність якісних змін у підготовці фахівців різних галузей, які забезпечили б створення умов для розвитку та самореалізації особистості впродовж усього життя.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико-прикладні аспекти наступності загальної і професійної підготовки молоді, неперервної освіти дорослих висвітлено у працях відомих українських вчених: С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Зязюна, Н. Ничкало, С. Сисоевої та інших. Різні аспекти функціонування системи неперервної освіти досліджувалися в роботах А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Бондаря, В. Галузинського, В. Козакова, А. Кузьмінського, В. Паламарчук, І. Харламова та інших. Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців досліджували Г. Гребенюк, Е. Лузік, Л. Романишина, О. Семенов, Л. Хомич та інші.

Науковий інтерес становлять теоретичні положення системного (Б. Андрушків, О. Блейк, Г. Дмитренко, П. Друкер, Д. Трейсі, Е. Юдін та ін.), комплексного (І. Ансофф, В. Бурега, І. Мар'єнко, Ф. Хміль, А. Шегда та ін.), ситуаційного (М. Відняк, М. Вудкок, М. Мескон, Р. Фішер, Д. Френсіс, М. Фолетт та ін.).

Дотичними до нашого дослідження є дисертаційні роботи Н.Переломової, яка розглядала актуалізацію особистісно-професійного зростання учителя у післявузівській освіті, та О.Жигло, яка розглядала педагогічні умови професійного зростання викладача ВНЗ. Проте, автори зовсім не звертали уваги проблемам фахового зростання студентів у системі неперервної освіти.

Закономірності, протиріччя, провідні тенденції суспільного розвитку в умовах модернізації освіти та ринкових економічних відносин виявили потребу в дослідженнях, присвячених проблемі поетапної професійної підготовки майбутнього учителя на засадах концептричного формування соціально й особистісно значущих компетентностей та неперервності професійної освіти учителя впродовж життя. Про це свідчить наявність гострих суперечностей особистісно-соціального, загальнопедагогічного, теоретико-змістового, організаційно-технологічного характеру.

Мета статті – розкриття психолого-педагогічних основ підготовки майбутнього учителя музики через аналіз і синтез взаємопов'язаних компонентів структури процесу навчання в системі неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу. Неперервна освіта передбачає постійний перехід на більш високі рівні, якісний і кількісний прогрес особистості, зокрема вчителя музики. При цьому кожен рівень є логічно завершеним і цілісним. Організація такої системи освіти є стратегічним завданням сучасної держави.

Теоретико-методологічними проблемами неперервної професійної освіти займався А.Новіков [1], який поняття “неперервна професійна освіта” відносить до трьох об’єктів (суб’єктів): особистості, освітніх програм і організаційних структур освіти. Розглянемо детально ці об’єкти.

Стосовно особистості дане поняття засвідчує, що вона вчиться постійно і має три вектори руху в освітньому просторі:

– *перший вектор* (“вектор руху вперед”): особистість удосконалює свою професійну майстерність, залишаючись на тому самому формальному освітньому рівні (наприклад, медсестрою, учителем, кухарем тощо);

– *другий вектор* (“вектор руху нагору”): особистість безупинно просувається по щаблях і рівнях освіти, може послідовно переходити з одного рівня освіти на інший (наприклад, школа – коледж – ВНЗ), а може “пропускати” деякі рівні (наприклад, школа – ВНЗ);

– *третій вектор* (“вектор руху по горизонталі”): особистість має можливість не тільки продовження освіти, але й зміни її профілю (наприклад, зміна спеціальності), тобто можливість освітнього маневру, що може бути обумовлений як особистісними потребами, так і соціально-економічними умовами, що змінилися [1].

Неперервна освіта стосовно другого об’єкта – освітніх програм – припускає наступність змісту освіти при переході від одного виду до іншого, від одного життєвого етапу особистості до іншого. У цьому аспекті професійна підготовка учителя передбачає узгодження, а не дублювання освітніх програм його підготовки на різних етапах (допрофесійному, середньому й вищому професійному рівнях), тобто їх поглиблення з метою розвитку особистості учителя.

Стосовно третього об’єкта неперервної освіти – освітніх установ – можна зазначити таке: неперервність передбачає наявність мережі освітніх структур і такий їх взаємозв’язок, що з необхідністю й достатністю створює простір освітніх послуг, здатних задовольнити всю безліч освітніх потреб, що виникають як в окремій особистості, так і в суспільстві й конкретному регіоні. Гуманістичний потенціал неперервності освіти полягає в тому, що вона забезпечує кожному можливість багатомірного руху в освітньому просторі з урахуванням своїх можливостей, здібностей. Інакше кажучи, особистість має реальну можливість для вибору оптимальної особистої освітньої траєкторії [1].

Підготовка майбутнього учителя музики відбувається у мистецьких навчальних закладах різного рівня акредитації у процесі спеціального навчання студентів. Студент як людина певного віку і як особистість у психології характеризується з трьох боків: біологічного, соціального і власне психологічного.

В основі психологічної характеристики студента лежить єдність психічних процесів, станів і властивостей особистості. Основне в цій характеристиці – психічні властивості (спрямованість, темперамент, характер, здібності). Від них залежить протікання психічних процесів, виникнення і прояв психічних станів.

У дослідженнях, присвячених аналізу і характеристиці особистості студента, підкреслюються суперечливість внутрішнього світу студентів, складність формування власної індивідуальності, протиріччя між можливостями і їх реалізацією тощо. Аналізуючи особу студента як суб'єкта навчальної діяльності, Л. Д. Столяренко [2] відмічає, що студентство характеризується найвищою соціальною активністю і гармонічним поєднанням інтелектуальної і соціальної зрілості. Врахування цієї особливості студентства має лежати в основі ставлення викладача до кожного студента як партнера педагогічного спілкування, цікавої для викладача особистості. Студенту властива специфічна спрямованість пізнавальної і комунікативної активності на розв'язування конкретних професійно-спрямованих завдань. А. А. Вербицький наголошує, що основним напрямом навчання студентів є контекстний – цілеспрямоване моделювання майбутньої професійної діяльності у процесі навчання [3].

Професійно-педагогічна діяльність учителя музики має складну структуру і є предметом вивчення психології та педагогіки. Психологічна наука розглядає її як багаторівневу систему, компонентами якої є ціль, мотиви, дії і результат. У диференціальній психології розглядається придатність людини до певної діяльності, яка інтерпретується з двох протилежних позицій:

– як прихована в людині особливість, яку можна розкрити, застосовуючи адекватні методики в будь-який момент і за будь-яких умов;

– як властивість людини, що формується в процесі виконання діяльності, під її безпосереднім впливом.

У прикладній психології дотримуються погляду, згідно з яким професійна придатність – це складне багатокomпонентне (системне) явище, яке утворюється і виявляється в діяльності. Її складовими є:

- професійні знання, уміння, навички;
- психофізіологічний потенціал;

- професійна мотивація;
- задоволеність (незадоволеність) працею [4, с. 438].

У сучасній педагогіці професійно-педагогічна діяльність розкривається через виділення її компонентів, а професіоналізм учителя описується на основі аналізу функціональної структури його професійної діяльності. Виділяють, зокрема, такі взаємопов'язані види діяльності учителя:

- діагностичну;
- організаційно-прогностичну;
- конструктивно-проектувальну;
- організаторську;
- інформаційно-пояснювальну;
- комунікативно-стимуляційну;
- аналітико-оцінну;
- дослідницько-творчу [5, с. 132].

Розкриваючи залежність розвитку особистості від соціальних умов, психологи (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.) підкреслюють, що людина як унікальна система особистісних смислів, індивідуально своєрідних способів упорядкування зовнішніх вражень і внутрішніх переживань є не пасивним об'єктом впливу навколишнього середовища, а активним суб'єктом діяльності. Тому формування особистісних якостей відбувається через активну діяльність суб'єкта, котра в свою чергу, вимагає виявлення високого рівня креативності, творчості, самостійності й детермінується певними педагогічними умовами. Розвивальною, стверджують дослідники, є тільки та діяльність, зміст і характер якої спрямовується на формування емоційно-мотиваційної сфери, а способи її виконання ставлять студента в позицію активного суб'єкта навчальної діяльності.

Показниками здатності до музично-виконавської діяльності у процесі неперервної освіти ми визначили такі:

- здатність оригінально висловлювати власні музичні думки й утілювати їх у музичну форму;
- здатність виявляти творчу ініціативність, самостійність й індивідуальний композиційно-інтерпретаційний стиль;
- здатність залучати до процесу власної художньо-проектувальної діяльності учнів;
- здатність до самостійної творчо-проектувальної діяльності;
- здатність здійснювати інтегративні зв'язки у процесі аналізу інтерпретації, проектувально-пошукової діяльності;
- володіння мовленнєвою культурою.

Система освіти у мистецьких навчальних закладах (коледж – ВНЗ) не може в повному обсязі підготувати учителя-професіонала,

але вона має забезпечити кожного студента необхідними уміннями та навичками музично-виконавської майстерності, формування якої починається і відбувається впродовж усього терміну навчання в навчальних закладах. На нього впливає весь комплекс навчальних дисциплін, передбачених навчальними планами відповідного напрямку підготовки. В сучасних умовах заміни освітньої парадигми просвітительства на парадигму культуротворчості і культуроосвіченості підготовка майбутнього учителя взагалі і учителя музики зокрема підпорядковується стратегічній меті освіти – всебічному розвитку людини.

Навчання у вищій школі – це цілісний двосторонній процес педагогічної діяльності викладача та навчально-пізнавальної діяльності студентів, спрямований на розвиток особистості як самоцінності і мети суспільного розвитку, в результаті якого відбувається засвоєння суб'єктами навчання знань, навичок і умінь, які в цілому сприяють формуванню конкурентоспроможного на ринку праці фахівця [6].

У дидактиці навчання розглядається як складна цілісна система, з складною структурою. Її найважливішими компонентами є: цільовий, стимулюючо-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольно-регулятивний і оцінювально-результативний. Головна проблема дидактики полягає у встановленні найсприятливішої взаємодії між основними компонентами навчання [7, с. 97].

Необхідною умовою ефективності навчання, що впливає з важливого закону дидактики – активності студентів у навчанні, стає активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів на кожному з етапів навчання: визначення цілей і завдань, формування потребнісно-мотиваційної сфери, усвідомлення і засвоєння змісту, контролю й оцінювання тощо. Отже, педагогічні основи навчання слід розкривати через аналіз і синтез взаємопов'язаних компонентів структури процесу навчання, а психологічні основи навчання – через аналіз і синтез системної психологічної структури особистості.

Отже, до психолого-педагогічних основ навчання доцільно віднести:

– *генетичні особливості суб'єкта навчання та їх вікові прояви (здібності та задатки);*

– *соціально-психолого-індивідуальні особливості суб'єкта навчання (спілкування, спрямованість, характер, самосвідомість, досвід, інтелектуальні процеси, психофізіологічні якості);*

– *компоненти діяльності суб'єкта навчання (потребнісно-мотиваційні, інформаційно-пізнавальні, цілеутворюючі, результативні, емоційно-почуттєві);*

– *зміст і процесуальну сторону навчання* (визначення цілей і завдань, усвідомлення і засвоєння змісту, адекватність форм, методів і засобів, контроль і оцінювання тощо).

Сформульовані психолого-педагогічні основи навчання стосуються усіх навчальних дисциплін, зокрема музично-виконавських та спецкурсу “Історія музичного виконавства”. Історія музичного виконавства розглядається як самостійний навчальний предмет і як засіб вивчення інших предметів музично-виконавського циклу.

Особливості історико-виконавського матеріалу (персоніфікація, локалізація у часі і просторі, насиченість цікавими і доступними для сприйняття фактами, застосовність у майбутній педагогічній та музично-виконавській діяльності тощо) дозволяє викладачеві не обмежуватись лише функцією повідомлення знань студентам, а раціонально й ефективно здійснювати управління навчально-пізнавальною та творчою діяльністю студентів-музикантів. Використання історії музичного виконавства в процесі вивчення предметів музично-виконавського циклу забезпечує і формує потребнісно-мотиваційну, інформаційно-пізнавальну, цілеутворюючу, результативну та емоційно-почуттєву сфери діяльності студентів-музикантів.

Використання історичного матеріалу викладачами дає наочний приклад для наслідування у майбутній педагогічній та музично-виконавській діяльності студентів. Особливо це стосується вивчення методики навчання гри на музичному інструменті. Якщо в процесі неперервного навчання студенти будуть опановувати музичний репертуар разом з його історичною характеристикою, то це сприятиме та спонукатиме їх до кращого запам’ятовування і свідомого використання під час роботи в школі.

У процесі вивчення курсу історії музичного виконавства бажано враховувати всі подані вище психолого-педагогічні основи навчання. В той же час особливо увагу слід приділити індивідуальним особливостям суб’єктів навчання і емоційно-почуттєвим компонентам їх діяльності.

Використання особливостей історико-виконавських відомостей сприяє тому, що вивчення історії виконавства впливає не лише на пізнавальну сферу особистості, а й на його афективний простір: потяги, емоції, почуття, прагнення, бажання і переживання, пов’язані з пізнанням і самопізнанням. Досвідом доведено, що навчання на основі переживань, нерідко буває ефективнішим, ніж звичайне сприймання фактів, а тому використовуючи афективну сферу студентів можна впливати на їхнє ставлення до навчання.

Оскільки характер емоцій, їх основні властивості і побудова емоційних процесів залежить від навчально-пізнавальної діяльності, то будувати методичну систему вивчення історії виконавства потрібно так, щоб постійно підтримувався інтерес до навчання, який лежить в основі пізнавально-творчої активності особистості.

Для забезпечення емоційності навчання і створення сприятливої атмосфери на заняттях бажано використовувати багато ілюстративного матеріалу. У складному процесі навчання виконавській майстерності ефективно використання засобів наочності є дуже тонкою та своєрідною справою, особливості якої потребують спеціального розгляду. Необхідно визначити роль та місце засобів наочності в процесі навчання, їх класифікацію та особливість застосування в різноманітних жанрах. Однак, на нашу думку, педагогічний показ з наступним коментуванням викладача – один з найефективніших засобів впливу, який завжди наявний в індивідуальних видах занять.

Зрозуміло, що чим складніший за будовою-сміслом музичний жанр, тим більше можливостей застосування різних засобів наочності. У найбільш складних жанрах (фуга, соната, концерт) практично можуть використовуватися всі засоби наочності. У більш простих жанрах (рапсодія, сюїта) палітра засобів наочності вужча, а в самих простих (етюд, ноктюрн) – найбільш обмежена. Проте, в цих випадках як перед студентом, так і перед педагогом, відкриваються можливості вибору різноманітних засобів наочності, тому що суцільне їх застосування практично не має сенсу.

Щоб сформувати студента-музиканта як суб'єкта музично-виконавської діяльності, необхідно навчити його планувати і організовувати свою творчу діяльність, стимулювати інтерес і мотивацію в процесі навчання, своєчасно здійснювати контроль і корекцію виконавських знань, умінь та навичок. Діяльність студентів з опанування системою виконавських знань, умінь та навичок слід організувати так, щоб вона стала особистісно-значущою і сприяла формуванню у них творчої ініціативи, спрямованої на пошук і ефективне розв'язання навчальних музично-виконавських завдань.

Однією з передумов успішного розвитку виконавських здібностей студентів-музикантів є їх інтерес до своєї майбутньої професії. Повністю погоджуємося з думкою З. І. Слєпкань про те, що “розвитку професійного інтересу і творчої активності студентів сприяє реалізація професійної спрямованості навчання всіх без винятку дисциплін, належна організація навчальних і виробничих практик, написання курсових і дипломних робіт” [8, с. 81].

Зміцненню інтересу до майбутньої педагогічної та музично-виконавської діяльності сприяє поступова і виважена професійна адаптація – процес входження студентів у педагогічну професію і гармонізація їх взаємодії з фаховим середовищем. Професійна адаптація майбутнього учителя музики здійснюється у кілька етапів:

- професійне самовизначення;
- адаптація студентів до вимог, що висуваються професією учителя музики у сфері виконавської діяльності;
- динаміка музично-виконавської підготовки під час подальшого навчання на мистецькому факультеті;
- професійна адаптація молодого учителя, зростання його педагогічної та музично-виконавської майстерності.

Отже, удосконалення системи неперервної музично-виконавської підготовки майбутнього учителя музики потребує вивчення психолого-педагогічних основ цього виду фахової діяльності, критичного аналізу накопиченого в цій галузі науково-методичного й практичного досвіду та впровадження нових форм і методів навчання. Враховуючи те, що музично-виконавська підготовка учителя музики у процесі неперервної освіти є складною динамічною системою, яка об'єднує відносно самостійні взаємопов'язані компоненти (теоретичний, методичний, практичний) і структурні елементи (предмети музично-виконавського циклу), кожен з яких характеризується власними специфічними функціями, вдосконалення цієї системи можливе за умови реалізації психолого-педагогічних основ навчання, які передбачають синтез, взаємодію, асиміляцію, доповнення різних аспектів фахової підготовки студентів.

Список використаних джерел

1. Новиков А.М. Принципы построения системы непрерывного образования /А.М. Новиков //Педагогика. – 1998. – № 5.
2. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология /Л.Д.Столяренко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов-на-Дону: “Феникс”, 2003. – 544 с. (Серия “Учебники и учебные пособия”).
3. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: Контекстный подход /А.А.Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 207 с.
4. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 3-є вид. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
5. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навчальний посібник /Н.ЄМойсеюк. – 4-е видання, доповнене, 2003. – 615 с.

6. Бевз В. Г. Інтеграція і диференціація в освіті // Наука і сучасність. Зб. наук. праць НПУ імені М. П. Драгоманова. – К.: Логос, 2003. – Т. ХЛІ. – С. 40 – 51.
7. Зайцева І. В. Мотивація учіння студентів: монографія / За ред. П.Г. Лузана. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. – 196 с.
8. Слєпкань З. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З.Слєпкань. – К: НПУ, 2000. – 210 с.

Psychological-pedagogical bases of professional preparation of future music masters are examined in the article, in particular question of forming of unity of the special pedagogical capabilities in the process of continuous education.

Keywords: professional preparation, musically performance activity, motivation, structure of personality, continuity.

Отримано: 12.07.2011

УДК 781.62:159.942.5

Л.М.Литвинчук

Музичний ритм як основа природного фундаменту біоритму людського організму

Кожний суб'єкт є носієм певної форми власного, характерного ритму, який заданий не лише органічними, а й психічними факторами. В статті розглядається процес сприйняття музичного ритму, співвідносяться біоритми мозку людини з ритмічною пульсацією в музиці. Функції, пов'язані з позитивними емоціями, припускають високий ступінь ритмічності. При цьому найбільш сильні переживання можуть виникати в момент резонансу – співпадіння домінуючого біоритму з частотою музично-ритмічної пульсації.

При порушенні соматичних і психічних процесів в організмі порушуються характерні риси індивідуального, природного ритму. Це передусім виявляється у порушенні стабільності темпу, динаміки та виразності ритму.

Ключові слова: музичний ритм, темп, метр, біоритм, ритмічна пульсація.